

IVADAS

Pastarasis Lietuvos archeologijos tomas pagrindinai skirtas kuršių materialinei ir dvasinei kultūrai pažinti. Šiame leidinyje tokias problemas nagrinėja tam skirti du didesni straipsniai: Eugenijos Gintautaitės-Butėnienės ir Eugenijaus Butėno „Laivių kapinynas“ ir Jono Stankaus „Genčų II kapinynas“.

Pastarųjų kapinynų medžiaga įgalina mus pasekti kuršių kultūros raidą VIII–XIII a. Gaila, kad šių kapinynų medžiaga nieko negali plačiau paliudyti apie VI–VII a., kai kuršių kultūra dar tik pradėjo formuotis. Kaip šios baltiškos genties formavimasis vyko, šiandien tebėra priešistorės paslaptis, nors šiuo metu kuršiška medžiaga Lietuvos archeologai disponuoja iš 25 šios baltų genties paliktų laidojimo paminklų. Šiuo klausimu nedaug paaiškėja Laivių kapinyne ištyrus kapą Nr. 191, bei aptikus pavienius dirbinius, datuojamus V–VI a.

Genčų II ir Laivių kapinynų tyrimų medžiaga ryškiai parodo ideologijos ir etninės gyventojų sudėties pokyčius VIII–XI a., kai kuršių teritorijoje keičiasi laidosenos formos – įsivyrąja mirusiųjų deginimo paprotys. Šių kapinynų tyrinėjimų duomenys dar kartą papildo ir patvirtina A. Tautavičiaus tyrimų išvadas, kad pirmieji degintiniai kapai vakarinėje Žemaitijoje ir Pilsoto, Mėguvos, Duvzarės, Keklio bei kitose kuršių žemėse pradėjo plisti iš prūsų ir Nemuno žemupio VIII a. Laivių ir Genčų II kapinynai yra puiki Kurše (vakarinėje Keklio žemėje) laipsniško kremacijos papročio įsigalėjimo iliustracija. Čia tik nuo X a. įsivyrąja mirusiųjų deginimo paprotys, kuris kartu su nedeginimo papročiu egzistavo apie tris amžius. Tik tarp XII a. datuotinių kapų griautinių palaidojimų jau nerasta. Tyrinėjimų medžiaga rodo, kad deginimo papročio plitimas iš pietų į šiaurę buvo laipsniškas. Jei Keklyje visus mirusiuosius imta deginti X–XI a. riboje, šiauriniame Kurše šis paprotys išplinta tik XII a., kai kur griautiniai kapai dar pasitaikė iki pat XIII a.

Laivių ir Genčų II kapinynų medžiaga rodo, kad X–XII a. kuršių kultūra buvo pasiekusi gana aukštą lygį. To meto kapuose aptinkamos įkapės yra geros kokybės, jų gana daug ir gana puošnių. Tarp jų paminėtinos žalvarinės pasaginės daugiakampiais ir pastorintais galais segės, žalvarinės pasaginės aguoniniais galais segės, aptinkami sidabriniai dirbiniai ar jų dalys. Šio laikotarpio kapuose aptinkami damaskinio plieno įmoniniai ietigaliai, miniatiūriniai geležiniai darbo įrankiai. Kuršių turtingumą ir įtakingumą lėmė ūkio sistema. Labiausiai turėjo būti išplėta gyvulininkystė (reikėjo ne tik maistui auginamų gyvulių, bet ir žirgų kariniams tikslams), atitinkamą lygį užėmė ir žemdirbystė, nors gerų ariamos žemės plotų buvo mažai, nes kuršių žemėse vyravo moreninės lygumos, apaugusios miškais. Kuršių kultūros suklestėjimo laikotarpiu žemdirbystei skirtų įrankių kapuose maža. Tyrinėtuose Laivių, Genčų II kapinyuose esama tik miniatiūrinių geležinių darbo įrankių (tarp jų – susijusių su žemdirbyste) rodančių, kad žemdirbystei skirtų įrankių turėjo būti, o miniatiūriniai darbo įrankiai buvo skirti tik mirusiems, kurie reikalingi jų „gyvenimo pasauliui“.

Daug maisto produktų ir ginklų kuršiai įsigydavo prekiaudami ar plėšikaudami jūrose, braudamiesi į kaimyninių genčių žemes. Taip kuršiai XI–XII a. išstūmė lyvius ir kolinizavo teritoriją tarp Ventos ir Rygos įlankos. Kuršiški radiniai Žašino X–XI a. kapuose rodo padidėjusią jų įtaką žemaičiams, o prūsams – Sembos pusiasalyje aptikti atskiri jų kapinynai. To proceso vyksmą liudija šiame leidinyje aptariamų kapinynų medžiaga. Tai karių kapai Nr. 120, 335, 361 buvę Laivių kapinyne. To meto kuršių visuomenėje labai svarbiu veiksmu buvo iš nedidelių teritorijų (žemių) sutelkiami kariniai būriai, kurie atskirose žemėse sudarė sąlygas plėtotis savarankiškomis politinėms struktūroms. Esant atskirų žemių kuni-gaikščių luomui buvo įmanomas vikingavimas. Dalis kuršių sėkmingai integravosi į bendrus vikingų veiksmus.

Apie kuršių gyvenvietes, alkvietes, piliavietes nepalyginti daugiau esti duomenų nei apie to paties laikotarpio kitų baltų genčių analogiškus paminklus. Tačiau neišspręstų klausimų dar daug. Tarp jų vienu svarbiausių yra VI–VII a. vykę procesai, dėl kurių susiformavo kuršių gentis. Dar daug klausimų kyla nagrinėjant kuršių ir skandinavų santykius nuo VII a., kai pastarųjų interesai Rytų Pabaltijyje tapo ne tik ekonominiai, bet ir politiniai. Todėl šių dviejų kapinynų medžiagos paskelbimas maža dalelyte prisidės prie kuršių genties priešistorės platesnio pažinimo.

Šiame straipsnių rinkinyje didesnio susidomėjimo sulauks archeologai, kuriems labai svarbi I tūkstantmečio dirbinių tipologija ir chronologija. Tą galima pajusti iš Ugniaus Budvydo skelbiamo straipsnio „Lietuvoje rastų lankinių segių lenkta kojele tipologijos ir chronologijos“, kuriame pateikiama trijų tipų segių lenkta kojele gamybos, panaudojimo ir paplitimo raida bei chronologija Lietuvoje.

Autorius seges lenkta kojele klasifikuoja į 3 tipus, 7 potipius, išskiria 17 variantų bei 9 atmainas, neįtrau-

kia geležinių segių. Dėmesį patraukia autoriaus teiginiai, susiję su segių tipų pokyčiais, įvykusiais Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpiu. Naujų segių formų pasirodymas V–VI a. riboje Vidurio ir Rytų Lietuvoje gali būti aiškinamas tik dviem būdais: mainų-prekybos ar naujų gyventojų įtaka. Kitu, jau tolimesniu šio darbo etapu galėtų būti gili analizė tų kapų, kuriuose aptiktos I. 3. potipio segės profiliuota lenkta kojele bei III. 1.1. varianto ankstyvosios segės trikampė kojele. Gili šių kapų įrangos analizė, topografija kitų kapų atžvilgiu galėtų padėti paaiškinti Didžiojo tautų kraustymosi padarinius Lietuvoje.

Svarbūs, nes labai reti, yra Lietuvos antropologijos istorijos tyrinėjimai. Profesoriaus Gintauto Česnio straipsnyje „Lenkų antropologas Julijonas Talko-Grincevičius ir Lietuva“ išsamiai analizuotas vieno ryškiausių XIX–XX a. sandūroje Lietuvos gyventojų etninės antropologijos tyrinėtojų J. Talko-Grincevičiaus gyvenimas ir mokslinė veikla. Autorius parodo mokslininko darbų svarbą to meto antropologijos pasiekimų lygmeniu.

ALGIRDAS GIRININKAS